

کتاب کرد و کردستان

نویسنده : واسیلی نیکیتین

قونسول روسیه در ارومیه

1915 - 1918

عضوانجمن آسیایی وانجمن نژاد شناسی پاریس

عضو دائمی موسسه بین المللی مردمشناسی و

عضو وابسته آکادمی سیاسی - بین المللی.

****

مترجم : محمد قاضی

1363

گرد آورنده :

سرهنگ چیا

مشخصات فلات ارمنستان.

و برای شروع مطلب ، حدود سرزمین مرتفع ارمنستان را که دریاچه و وان در مرکز آن قرار گرفته است تعیین کنیم: در جنوب، مرزهای آن - چنانکه قبلا گفتیم - منطبق است باحاشیه شمالی استپهای سوریه و بین النهرین آنجا مسیر راههای گله چرانی قبایل بدوی با راههای عبورومرور کردها تلاقی می کنند. این خط از فرات شروع و پس از عبوراز سیه وه رک - و واردین به جزیره بن عمر می رسد. از جزیره ببعده، مرز فعلی ترکیه و عراق که از منطقه ای خالص کرد نشین می گذرد ادامهء حد جنوبی فلات ازمنستان است. در مشرق ، مرز فلات با رشته کوهی مشخص شده است که دو کشور ترکیه و ایران را از یکدیگر جدا می سازد. و همان است که محور طولی لوزی بشمار می آید. این رشته کوه در شمال آارات تا ساحل شرقی دریاچه گوکچای پیش می رود. (سه دریاچه گوکچای و وان و ارومیه ، با آبی کم و بیش شور ، یکی از ویژگیهای چشمگیر سرزمینی هستند که ما اینک آن را درعالم خیال در مینوردیم).

مرز شمالی ارمنستان با خط تقسیم آبهای بین حوضچه های کورا و چوروخ از یک طرف و حوضچه های ارس و فرات از طرف دیگر مشخص شده است. ضمنا در مغرب است که تعیین مرز طبیعی در منطقه ای دائم متغیر و بدون نقطه های مشخص نشانه گذاری بسیار مشکل میباشد. به هر تقدیر خوب یا بد ، توافق شده است که مسیر رود فرات از ارزنجان ببعده ، و در قسمت جنوبی تر مسیر شط فرات ، به عنوان خط تحدید حدود گرفته شود.

سر زمین مرتفع ارمنستان که حدود و ثغور آن را به شرح فوق مشخص نمودیم با ارتفاع زیادش از سطح دریا از سرزمینهای مجاور خود متمایز میگردد. تازہ همان فرورفتگیهای طشت مانند و دشت - هایش ارتفاعی بین 1500 تا 2000 متر دارند، چه رسد به قله کوههایش که از 4000 متر متجاوزند (قله آرات بیش از 5000 متر یا به قراری که قبلا گفتیم 17000 پا ارتفاع دارد).

ارمنستان در مقایسه با آسیای صغیر و ایران و بین النهرین به برج و بارویی بلند می ماند. مابه این ویژگی ارمنستان در مورد حاشیه های آن در مشرق اشاره کردیم، ولی شاید این ویژگی در سمت دریای سیاه با شیبهای بسیار تند و همچنین در سمت فرورفتگی رود کورا یا رود ریون شدیدتر و چشمگیرتر باشد. با این وصف، منظره ارمنستان در مقایسه با مناظر ایران و آسیای صغیر کمتر به منظره فلات می ماند. معبرهای متعددی که نهرهای آب جاری در آنها به ارس و رود فرات و مرادچای، و در قست جنوبی تر به شط فرات می ریزند در واقع به اندازه ای فلات ارمنستان را تجزیه و تقسیم کرده اند که از این بابت هیچ شباهتی به ایران یا آسیای صغیر ندارد، چه، حوزه های این دو سرزمین بسته و پوشیده از کویرهای نمکزار و باتلاقیهای نمکین است. درخودارمنستان نیز تعداد کمی حوزه های بسته هست که مخرجی با جریان رودخانه به خارج ندارند، با این وصف هیچ قابل مقایسه با ایران و آسیای صغیر نیستند، زیرا جدایی و انزوای آن حوزه ها با بودن حوضچه بزرگ دریاچه وان که نهرهای زیادی به سوی آن جاری هستند تخفیف پیدا کرده است.

در مرکز فلات ارمنستان بلندیها و چین خوردگیهای زمین اغلب منتهی به لبه های بلند و پرب سبزه و علفی می شوند که زیاد هم از هم فاصله دارند. دشتهای وسیع و حاصلخیزی در فاصله بین این تپه ها گسترده است که بوجود آمدن آنها ثمره رسوبات رودخانه ها یا عوامل آتشفشانی است. از این قبیلند مثلا: دشتهای ارومیه و سلدوز و لاهیجان است.

پی نویسی مترجم: و بدیهی است که در اینجا منظور لاهیجان طرفهای اشنویه و سلدوز است نه لاهیجان گیلان. (مترجم).

آب و هوای ارمنستان بر اثر بلندی سرزمینش با نوع آب و هوایی که معمولا از آن ارتفاع انتظار می رفت متفاوت است، و اصولا حالت قاره ای دارد. اختلاف بین فصول بسیار شدید است. در زمستان برف سنگینی تمام ارمنستان را می پوشاند، لیکن در تابستان دره ها و دشتهای دچار خشکی فوق العاده ای می شوند.

پی نویسی مولف: چنانکه کلرژ در کتاب خود تحت عنوان ترکیه، در صفحه 25 می نویسد: ((باید از دامنه های کردستان) منظور ارمنستان است - و. نیکیتین) بالا رفت تا به پرتگاههای مساوی با هم یا به اختلاف یک متر و به چراگاههای زیبا و شیب های پر درخت و پوشیده از درختان قان و گردو و سدر و انواع و اقسام درختان بلوط، که از آنها مازوج و ترنجبین بدست می آید، رسید. معهذا در مجموع، درجه حرارت در دیابکر بین 6 درجه در ژانویه و 30 درجه در ژوئیه، و در ارفا، در همان زمانها، بین 4 درجه تا 31 درجه متغیر است.)) (مولف).

در برخی از بخشهای ((توروس)) هرگز باران نمی بارد. بمحض اینکه سرمای زمستان پایان می یابد و برفها آب می شوند خشکی حکمفرما می شود. اگر در زمستان همه جای ارمنستان در زیر قشر ضخیمی از برف یکسان به نظر می رسد، بر عکس، در تابستان، تضادهای ناشی از مناظر مختلف کوهستانی چشمگیر است. در این مورد، بارزترین مثال را می توان در ارمنستان شمالی،

آنجا که کوه بلند آرات بر دشت ایروان مشرف است به چشم دید. تمام مسافرانی که از شمال می آیند و پا به آن دشت می گذارند تحت تاثیر شدید مناظری قرار می گیرند که در جلو چشمشان نمودار می شود. ابتدا دشت وسیعی گسترده است که شیب ملایمی دارد و در تابستان بر اثر تابش سوزان خورشید خشک است. این دشت به صورت پهنه ای زرد رنگ مایل به خاکستری یکنواخت می نماید که تنها چند آبادی واقع در کنار ارس از دور نشانه ای از حیات در آن منعکس می کنند. آن سوتر، دورتر، فلات ارمنستان است با کناره های تند آرات بزرگ که قله پوشیده از برف دایم و از یخ آن با برقی همچون جلای نقره می درخشد، در حالی که تقریباً در نیمه های کمرکش کوه ابرهای سبکی دیده می شوند که تاجی به دور آن غول مهیب تشکیل داده اند. یک اختلاف سطح نسبی، در حدود 4500 متر، موجب شده است که در اینجا، در فضایی محدود، مجموعه ای از مناطق مختلف، از قله پر برف و بیابان یخ زده گرفته تا گشتزار برنج در گودیهای باتلاقی کنار ارس و دشت سوزان و پرگردو غبار، با هم جمع شوند. این نزدیکی اختلافات شدید آب و هوا طبعاً تاثیری نا مساعد در کسانی می بخشد که در منطقه واقع در ارتفاعات متوسط هستند. از فصل بهار بعد، مخصوصاً تا فصل تابستان و از آغاز پاییز، غلات و میوه ما اغلب بر اثر یخبندانهای غیر منتظره شبانه و تگرگ نفله می شوند.

تنها یک استثنا برای این وضع کلی فلات ارمنستان می توان در حاشیه جنوبی آن سرزمین مشاهده کرد. شاخه های کوه ((تورس)) در آنجا منظره ای از تپه بوجود آورده اند که حد متوسط ارتفاع در آن کمتر است و آب و هوای آن معتدلتر، و نیز در این منطقه از آن فرورفگیهای طشت مانند و دشتهای کم ارتفاع که از خصوصیات کلی سرزمین ارمنستان است وجود ندارد. دره های متعدد با جریان نهرها در این قسمت از ((تورس)) اغلب همان معبرهای تنگی هستند که به صورت پله پله فرود می آیند، و بینا با نزدیک شدن به تپه های پای آن رسته کوه است که منظره وسعتی پیدا می کند و بازتر به نظر می آید.

در مجموع، آنچه از مشخصات سرزمین ارمنستان بشمار می آید همین درجه بندی ارتفاع نقاط مختلف آن از سطح دریا است که از آن تنوع مناظر نتیجه شده است. آنگاه که نواحی پست آن سرزمین در بهار و پاییز به صورت فرشی از سبزه و از گیاهان مختلف درمی آیند و در گرمای تابستان تبدیل به فضای خشک و بیابانی می شوند دامنه های کوهساران و قله آنها که از برف پاک شده اند به نوبه خود شکوفا می شوند. چنانکه باز فرصت سخن گفتن در این باره خواهیم یافت، چراندن کله ها در اینجا در جهت عمودی انجام می گیرد نه همچون در بیابانها یا استپهای نمک زار در جهت افقی، همچنی نظر به باروری چراگاهها در ارمنستان تراکم جمعیت و استعداد افزایش آن در این سرزمین بیش از مناطق دیگری است که در آنها زندگی چادر نشینی رایج است.

مابین فلات ارمنستان ورشته کوه زاگروس منطقه دست نیافتنی هرکی اورامار قرار گرفته است که شکل ذوعارضه آن ناشی از این است که سمت سلسله کوههایی که تا آنجا از مغرب به مشرق است در آنجا ناگهان تغییر سمت می دهد. ناحیه هرکی اورامار را میتوان به منزله گره اصلی دانست که در آنجا محور کوهشناسی ناگهان انحنایی تند به سمت جنوب پیدا میکند. دامنه های

برجسته و پر علف و شیبهای ملایم که در بالا تشریح کردیم جای خود را به صخره های عظیم و دره های تنگ و عمیق میدهند. سرانجام، اینچنین خوردگیهای ارضی به صورت پله های عظیم به سمت دشت بین النهرین فرود می آیند، و بتدریج ملایمتر و هموارتر میشوند، و پس از اینکه تا ارتفاع 300 پایی پایین آمدند در حاشیه های موصل با دشت یکسان می شوند.

پیش از اینکه فلات ارمنستان را ترک کنیم لازم است به این نکته توجه نماییم که رودخانه هایی که دره های مرتفع را آبیاری میکنند از نقطه نظر **هیدروگرافی** (آب شناسی و نقشه برداری) در تلاشند تا با شعب بزرگ دجله (از قبیل زاب بزرگ و زاب کوچک و بوتان سو) یکی بشوند. این شعبه های بزرگ با انتخاب مسیری که کمتر مقاوم باشد راهی برای خود به سوی جنوب باز می کنند. همه آنها مجرای پر پیچ و خم دارند، گاه در دره هایی که شیبشان ملایم است به سمت مشرق در جریانند، گاهی ناگهان از ورای گردنه های سنگلاخی که در لای رشته کوههای بلند باز میشوند خود را به سمت جنوب پرتاب می کنند، و بالاخره گاه نیز پس از یک پیچ خوردن به سمت مغرب در جستجوی دره ای عمیقتر، دوباره راه جنوب را پیش می گیرند تا به دجله ملحق شوند. چنین رودخانه های خروشان مناطق صعب العبور **ناوچیا** (شمدینان) و اورامار که هم اکنون از آن نام بردیم، و لولا، و هومارو، و رود بارشین و رودخانه های دیگر که سرانجام به زاب بزرگ می ریزند؛ و نیز چنین است رودخانه زاب کوچک که ابتدا به نام لاون و سپس به نام کیال وی بدوا در ایران در امتداد **جبال زاگروس** به سمت جنوب شهرک اشنویه جاری است، سپس در حوالی خاک ایران قریه آلوت (در بخش آلان) پس از سوراخ کردن کوه زاگروس خاک ایران را ترک می کند، به صورت آبشارهای تند و در شیبهای عمودی به سمت دشت بین النهرین سرازیر می شود و در پایین دست راست شهر موصل به دجله می ریزد. . . . . **ادامه دارد.**

4- زاگروس، کردستان ایران.

Chia.rabii@yahoo.com

2009-10-27

مالمو سوید.